

YÛNUS'TAN FUZÛLÎ'YE SÖYLEYİŞLER

Dr. Kadir GÜLER*

ÖZET

Türkçe, Türk milletinin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra işlerlik kazanmıştır.

Anadolu beylikleri döneminde dilimize çeşitli eserler tercüme edilmiştir. Türkçe'nin önemi bu eserlerin tercümesiyle anlaşılmalıdır.

Bu yazımızda beylikler ve Osmanlılar zamanında idarecilerin ve şâirlerin Türk diline bakış açılarını örneklendirdik.

XI. asırdan itibaren Anadolu kapıları Türk milletine açıldı. Bu kapılardan geçen Türkler, Anadolu'nun önemli merkezlerine yerleşmeye başladı. Çeşitli Türk boylarına mensup bu insanları Anadolu'da yaşatan ve Anadolu'yu yurt edinmelerini sağlayan güç, Orta -Asya'dan getirdikleri gelenekleri ve töreleridir.

Türk boyları bu gelenek içerisinde kendi ana dillerini muhafaza ettiler. Oğuz Türkçesi olarak adlandırılan bu dil, henüz bir yazı dili haline gelmemişti. Türk milletinin asırlardır kendi arasında anlaşma vasıtası olan Oğuz Türkçesi, kısa zamanda Anadolu'da konuşulan en önemli dil oldu.

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra hükümdarlar yetiştikleri ilmî, siyasî ve edebî çevrenin tesiriyle Farsça'yı kullandıkları için Acem edebiyatını çok iyi biliyorlardı. Münevverler arasında başlayan Farsça yazma hevesi ve gayreti, saray muhitinde Farsça'nın hakim dil olmasını sağladı.¹ Özellikle Anadolu Selçukları'nın devlet yapısının bütün idarî ve siyasî unsurları içinde Farsça'nın tesirini hissetmek ve görmek mümkündür.

Türk dili, idarî ve siyasî yapı içinde yer alma fırsatı bulamadı, çünkü hükümdarlar ve saray çevresi tarafından kabul görmüyordu. Münevverler, Türk dili ile yazılmış eserlere küçümseyerek bakıyorlar, Türk dili ile eser yazanların itibar kaybedeceğine inanıyorlardı.²

Kısaca bu dönem içerisinde Arapça ve Farsça'nın karşısında Türkçe'nin ihmal edildiği görülmektedir.

Selçuklulardan başlayarak Anadolu'da ve hususiyetle Anadolu'nun büyük şehirlerinde tasavvuf, müslümanlığı anlatma aracı olarak yerleşmeye başladı. Anadolu insanı ve özellikle Anadolu'ya dağılmış Türk obalarında yaşayan Türkler için Allah'a sığınma kapısı olarak görülen bu düşüncenin tesiriyle meydana getirilen Tekkeler çevresinde Türkçe konuşan dervişler önemli vazifeler ifâ ediyorlardı.³

Moğolların yıkıcılığından Anadolu'ya geçen bu Yesevi dervişleri, dinî ve islamî meseleleri halka daha samimi olarak Türk diliyle anlatabiliyorlardı.

Selçuklu hükümdarları tarafından da kıymet verilen ve hürmet gösterilen bu dervişler arasında Mevlana gibi mutasavvıfları görmek mümkündür. Eserlerinde Farsça'yı kullanan Mevlana'nın yanı sıra Yunus gibi, Hacı Bektaş gibi mutasavvıflar, halka İslâmî sevdirmek için Oğuz Türkçesi'yle sesleniyordu.

Bu mutasavvıflar halkın anlayacağı şekilde ve onun dil anlayışına uygun olarak bir edebî anlayışın meydana gelmesine ve gelişmesine yardımcı olmuşlardır.

Dinî ve ahlakî düşüncelerin anlatıldığı, mutasavvıfların ve dervişlerin yaşadığı bu mekanlar, Oğuzca denilen Türk dilinin inkişafına ve hem yazı dili hem de resmi dil olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır ve ancak bu zeminin hazırlanmasından sonra on üçüncü asırdan itibaren Oğuz Türkçesi ile yazılmış eserlerden ve bu eserlerin meydana getirdiği Anadolu Türk edebiyatından bahsetmek mümkündür.

Türk dilinin, Anadolu'nun büyük çoğunluğu tarafından kullanılmasına rağmen, devlet kademelerindeki münevverler tarafından kullanılmaması ve kıymet görmemesi, Anadolu'da Türkçe'nin edebî lisân olarak kullanılmasını XV. asra kadar geciktirmiştir.

Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesinde dönüm noktası olarak kabul edilen Karamanoğlu Mehmet Beyi'nin fermanındaki gür ve kendine güvenen Türkçe ses, aslında Türk dilinin gücünü de göstermektedir. Eğer Türkçe, gelişmesini tamamlas-

¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ank. 1991, s. 193

² Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I. İst. 1971, s. 376

³ Köprülü, a.g.e., s. 195

mamış ve resmî dil olarak kullanılacak kadar ifade bakımından gelişmemiş olsaydı, Farça'nın yerine resmi dil olarak kabul edilmezdi düşüncesindeyiz.

Karamanoğlu'nun bu hareketi Anadolu Beyliklerinin Türk diline verdikleri önemi vurgulaması açısından da mühimdir. Kanaatimiz odur ki Anadolu'da Türk dilinin yazı dili olarak kabul edilmesine ve bu dille eserler meydana getirilmesine yardımcı sebeplerin birincisi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan Anadolu Beyliklerinin ve bu beyliklerin başındaki beylerin Farsça'ya önem vermemeleri ve Türk dilini ısrarla kullanmalarıdır.

Anadolu beyleri Türk dilinin kabul görmesi için çevrelerinde topladıkları münevverlere, âlimlere ve edebî yönü güçlü olan şuarâya Arapça ve Farsça'nın mühim eserlerini Türkçe'ye tercüme ettiriyorlardı. Bu tercüme, Türk dilinin yazı dili olarak yerleşmesine yardımcı unsurların başında gelmektedir.

Biz bu yazımızda, XIII.asır ve XVI. asır arasında Türkçe eser veren şairlerimizin Türk dili hakkındaki görüşlerini ihtivâ eden beyitlerden örnekler vererek, Türk dilinin XVI. asırdaki söyleyiş ve ifade zenginliğine ulaşınca kadar yaşadığı gelişmeleri kısaca tekrarlamak istiyoruz.

Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesine yardımcı olan en mühim şahsiyet YUNUS EMRE'dir. Yunus'tan önce Türkçe olarak yazılmış eserler Mevlâna'nın sekiz-on mısralık şiirleri, Şeyyad Hamza'nın mesnevisi ve Sultan Veled'in Rebabnâme'sindeki Türkçe beyitlerdir.

Yunus Emre, Oğuz Türkçesi'nin gelişmiş bir şeklide yeniden yapılanmasının ve "Eski Anadolu Türkçesi" adıyla yazı dili şekline dönüşmesini sağlamıştır. Yunus sayesinde Türk dili, şâirler tarafından kullanılabilen ve sanat yönü zengin bir dil olarak görülmeye başlamıştır.

Yunus, Arapça ve Farsça kelimeler ve mazmunlar içerisinde gizlenen mânâyı açığa çıkarmak için kendini vazifeli adetmektedir⁴:

Bu bizden öndin gelenler manayı pinhân didiler
Ben anadan toğmuş gibi geldüm ki 'uryân eyleyem

Türkçe'nin Farça'dan kaba, söyleyiş bakımından sert ve anlatım bakımından yetersiz olduğunu söyleyenlere karşı çıkan ilk şâirlerden biri GÜLŞEHRÎ'dir. Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ını Farsça'dan Türkçe'ye çeviren Gülşehrî, bu tercüme yapıpken Türk dilinin Farça'dan yetersiz olmadığını ortaya koymuştur. Mantuk't-Tayr, Türk diliyle mesnevî yazılabileceğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Gülşehrî, kendi eserinden önce Türk diliyle yazılmış daha güzel bir eser olmadığını söylemektedir ki araştırmalara göre haklıdır. Ona göre Türk dili Farsça'dan daha hoş, daha tatlı ve daha güzeldir⁵:

⁴ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, C 1, Ank. 1990, s. 69

⁵ N. Sami Banarlı, *RTET*, C 1, İst. 1971, s. 380

Mantıku't-Tayrı ki Attâr eyledi
Pârisîce kuş dilini söyledi

Anı Türkî sûretinde biz dakı
Söyledük Tâzî gibi Tanrı hakı

Çün Feleknâme düzetdük şâhvâr
Pârisîce taht u tâc u zer-nigâr

Türk dilince dahı tâzîden latîf
Mantıku't-Tayr eyledük aña harîf

Ben bu Türkî defterin çün dürmeyem
Pârisîceyle denşürmeyem

Kimse bundan yig kitab eylemedi
Kimse böyle tatlu söz söylemedi

Türkçe yazan şairlerin ve müelliflerin, eserlerini Türkçe yazdıkları için utandıklarını, fakat mecbur olduklarını söyledikleri bir dönemde Türkçe'yi savunan şairlerden olan ÂŞIK PAŞA Türkçe'nin ihmal ve terkedilmiş olduğunu anlatmakta ve Türk diline sahip çıkmaktadır.

Garibnâme adlı mesnevîsini yazma sebebi, Türk milletine tasavvufî manâları sevdirmek ve Türklerin tasavvufî menzile varmasına yardımcı olmaktadır⁶:

Gerçi kim söylendi bunda Türk dili
İlle ma'lum oldu ma'nî menzili

Çün bulasın cümle yol menzillerin
Yirmegil sen Türk ü Tacik dillerin

Kamu dilde varidi zabt u usûl
Bunlara düşmişidi cümle 'ukûl

Türk diline kimsene bakmazidi
Türlere hergiz gönül akmazidi

Türk dahı bilmezidi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri

Bu kitab anun için geldi dile
Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile

Ya'ni Türk diline ma'nî bulalar
Türk ü Tacik bile yoldaş olalar

⁶ Kadir Güler, Aşık Paşa ve Garibnâme 9-10 Bablar, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990 s. 567

Yol içinde bir birini yirmeye
Dile bakup ma'nîyi hor görmeye

Türk dilinin Anadolu'da yerleşmeye ve yazı dili haline gelmeye başladığı ondördüncü asırda Türkçe yazan şairlerden biri de **HOCA MES'UD** dur. Süheyl ü Nevbâhar adlı eserinde Türk dilini ifade darlığını ve Türkçe yazmanın zorluğunu anlatır ve özür diler, ama Türkçe söylemekten de geri kalmaz:

Bu arada özrüm hemîn nengdürür
Ki Türk'ün dili geñ degül tengdürür

Bu kim sâf ol Türk dili ola
Kolayser bigidir getürmek dilâ

Dahı dil ila söz karılırsa uz
Verir çaşni nitekim aşa tuz

Arabça veya Pârsî ola lafz
Ki nazm olıcak Türkîye gelse lafz

Geh aslınca kalur gâh kalamaz
Zarûret olup vezn anı alamaz

Delîm türlü tagyir tebdîl olur
Bu Türkün dili bir aceb dil olur

Bu bir nice beyti düzünce benüm
Hacâletten eridi yaru tenüm

Hoca Mes'ud, Ferhengâme-i Sadî adlı eserini Farsça'dan Türkçe'ye çevirirken de Türkçe'nin imkansızlıklarından bahsetmesine rağmen, bu eseri Türkçe'ye kazandırmıştır⁷:

Otururiken bir gün odamda ben
Hem İnen melûl idüm ol demde ben

Biraz fikre ögüm dirülsün diyü
Dagılmagiçün hâturımdan kayu

Okıdumdı Ferhengnâme sözin
Ki Sa'dî düzüpdür anı ansuzın

Ögüme düşe geldi didüm hele
N' ola bu dahı **Türkîye** ger hele

Ki her beyti yirlü yirince dürüst
Nite Tatçadan **Türkî'** ye geldi cüst

⁷ Mustafa Özkan, Türk Dilini Gelişme Alanları ve Eski Anadolu

XIV. asır mesnevî şairlerinden **KEMALOĞLU**, Ferahnâme isimli eserini Arapça'dan tercüme ederken Türk diliyle ilgili şu beyitleri söylemektedir⁸:

Çıkardum ben bunı üç dürlü dilden
Tanışıkcum dahı yogıdı ilden

Kimisi Pârsî kimisi Arabca
Kimi **Türkî** idi kimi Acemce

XVI. asırda Emir Süleyman, tercüme edilmesini istediği eserleri kendisi seçiyor ve bu eserlerin Türk dili ile tercüme edilmesini istiyordu.

AHMEDÎ, Çemşid ü Hurşid mesnevîsinin önsözünde, bu eseri Emir Süleyman'ın isteğiyle Türkçe yazdığını şu mısralarla söylemektedir⁹:

Bizimçün düzesin bir hûb defder
K' ola ma'ni vü lâfzı şîr ü şekker
Kitabı k'adıdur Cemşid ü Hurşid
Bu dilce ayıdasın (sen) i cemşid

Divan şiirin kurucularından sayılan **ŞEYHÎ**, Fars dilinin Selmân'ı varsa kendisinin de Türk dilinin Selmân'ı olduğunu söyleyerek Türkçe'ye olan bağlılığını ve inancını belirtmekte, Türk diliyle Farsça söylenen şiirler kadar güzel eserler verilebileceğini savunmaktadır¹⁰:

Şâh Üveys-i sânisin Şeyhî kemâlün vasfına
Gerçi degül Pârisî **Türkî dilün** Selmânıdır

İznikli Hümâmî, Şeyhî'nin Türkçe söyleyişlerini şu beyitle övmektedir¹¹:

Pârsî ger demese şi'ri n'ola kim Türkâde
Şeyhî bigi şîve-i eş'âr-i Selmân gösterir

XV. asır şairlerinden **HATİBOĞLU** Ferahnâme isimli eserinde Türk dilini kullanma sebebi olarak Türk milletine Hz. Peygamber'in hadislerini öğretme düşüncesi olduğunu, bu düşüncesini ancak Türk diliyle gerçekleştirebileceğini söylemektedir¹²:

Kim Resûlullah sözüdür bu kelâm
Türkî dilde nazm idüp kıldum temâm

Çün Arab dilini kıldum tercüme
Sözlerün hâsını kıldum harcuma

⁸ Aynı eser., s. 179

⁹ Banarlı, a.g.e., s. 3939

¹⁰ Şeyhî Divanı, Haz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yay. Ank. 1990, s. 54

¹¹ Nesil Aynı eser, s. 18

¹² Özkan, a.g.e., s. 221

Bu Arab dilini bulam soylayam
Döndürem Türkî dilinde söyleyem

Zahir eyle Türk dilinde bu sözi
Mübtediler furça kılsun bu yüzi

XV. asır tarihçilerinden **SARICA KEMAL**, II. Bâyezîd adına yazdığı Selâtinname isimli manzum Osmanlı tarihinde Türk dilini kullanma sebebi olarak "Türkçe'yi Fârisî gibi güzel ve taze kılmak" düşüncesi olduğunu yazmaktadır.

Sarıca Kemal, Türk diline sert diyenleri ve Farsça tercüme yapanları irfân ehli saymamaktadır¹³:

Gel imdi nazmile keşfeyle esrâr
Çü bülbül gülşen içre güftâr
Bu Türkî dil be-gâyet sert dildür
Söz ehli iş bu dilden key hacildür

Demezem hiç ana ben ehl-i irfân
Kılur söz terceme Fûrsiden ey cân

Cevâhirler düzer Türkî dil ile
Anı vâsf idemez kimse bil ile

Bu Türkî Fursî gibi hûb u terdür
Olan içinde key tatlu haberdür

XV. yüzyıl mesnevî şâirlerinden **MUSÂ ABDÎ**, Câmasbnâme adındaki eserinde Türk dilini bilenlere istikamet olsun diye Türkçe tercüme yazdığını şu satırlarda ifade etmektedir.

"Bir kaç hikâyet Arabî'den Fârisî'ye, Fârisî'den **Türkî**'ye getirür kim Arabî, Fârisî bilmeyenlere fâide, ol **Türkî** bilenlere istikâmet ola. **Türkî** bilenler okuyup bir kez duâ kırlarlar."

Fıkıhla ilgili ilk manzum tercüme olan "Vikaye Tercümesi"ni Türkçe'kazandıran **DEVLETOĞLU YUSUF**, Türk diliyle söylemenin ayıp olmadığını, Türk milletine İslamî bilgileri öğretmek için Türkçe'yi kullanmak lâzım geldiğini ve bu şekilde yapmakla eserinin kabul göreceğine inandığını söylemektedir¹⁴:

Diñle imdi **Türkçe** bir manzum kitâb
İtdüğümçün siz bana itmen itâb

İy nice gördün ulu âlimleri
İlmile âmil ü kâmilleri

¹³ Banarlı, a.g.e., s. 502

¹⁴ Özkan, a.g.e., s. 237

Türk dilince düzdiler bunca kitâb
Ma'ni yüzünden götürdiler nikâb

Kimse görüp anı inkâr itmedi
Hem idenler dahı hiç ar itmedi

Ya'ni kim Manzûme dirler bir kitab
Nakli anun nazmıla olmuş savâb
Anı manzum eylemiş te'lif iden
Ana ta'n olmadı hem hiç kimseden

Kamu âlemler anı kıldı kabul
Cümle halk içinde meşhur oldu ol

· Türkî olmak manzum olmak pes kelâm
Aña hiç ayb olmazımış vesselâm

Eserlerini ve tercümelerini Türk diliyle yazarların ayıplandığı bir zamanda yaşayan Devletoğlu, tercümesini Türkçe yazacak kadar sağlam bir dil şuuruna sahip olduğunu söyler. Türkçe'yi kullanmada başarılı olan şair, Türk dilinin özelliklerinden dolayı vezin ve kafiyedeki kusurlarını baştan kabul etmektedir:

Eyle olsa **Türk dilidir** târ ola
Bunca elfâz anda pes tekrâr ola

Diyümezem nazma gelmez çok durur
Kafiye gelmez münasib yok durur

XV. asırda Türk dili küçümsemek sadece Anadolu münevverleri arasında değil, Doğu Türk Dünyası Edebiyatı'nda da yaygındı. Türk edebiyatının en büyük aşirlerinden olan **ALİ ŞİR NEVÂÎ** de şiirlerini Farsça söyleyenlere karşı bayrak açmış ve Farsça söyleyenleri Türk dilinin zevkine varamamakla suçlamıştı.

Ali Şir Nevâî, Türk dilini devamlı överek, hoş yaratılışlı ve temiz anlayışlı Türk milletine Türk diliyle hitap etmek gerektiğini Leyla vü Mecnun mesnevisinin sonunda şu beyitlerle söylemektedir¹⁵:

Çün Fârisî irdi nükte şevki
Azrak idi anda **Türkî** zevki

Ol til bile nazm boldı melfûz
Kim Fârisî anlar oldu mahzûz

Min **Türkîçe** baş aban rivâyet
Kıldım bu fesâneni hikâyet

¹⁵ Banarlı, a.g.e., s. 427

Kim şöhreti çün cihanga tolgay
Türk ehligi dakı behre bolgay

Nivçün ki bu kün cihanda **Etrak**
Köptür, hoş tab' ü sâfi idrâk

On altıncı asır, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik alanda en güçlü olduğu dönemdir. Bu dönemde Türkçe, kullanım sahası bakımından üç kıtaya yayılmıştı. Türk dili söyleyiş özelliği ve ifade kabiliyeti bakımından Arapça ve Farsça ile boy ölçüşecek durumdaydı.

Bu asrın şairi **FUZÜLÎ**, eserlerinde Türk diliyle yazmak hakkında söylediği mısralarında, Türkçe'nin işlenmemiş bir dil olduğundan bahsetmektedir. Meselâ Hadîkatu's-Su'ada mukaddimesinde "Eğerci ibâret-i Türkî'de beyân-ı vekâyi' düşvârdır; zîra elfazı rakîk ve ibârâtı nâ-hemvârdır. Ümmiddi ki hümmet-i evliyâ itmâmına müsâadet ve encâmına muâvenet kıla" diyerek dilin ifade yetersizliğinden memnuniyetsizliğini dile getirmektedir.

Bu ifadeler Türk dilinden şikayet değil, Türk dilini diğer dillerden üstün görme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu isteğini bir kıt'asında şu şekilde söylemektedir¹⁶:

Ol sebebden Fârisî lâfz ile çohdur nazm kim
Nazm-ı nazûk Türk lâfzıyla inen düşvar olur

Lehçe-i Türkî kabûl-ı nazm u terkîb eyleyüp
Ekseri elfâzi nâ-merbut u nâ-hemvâr olur

Mende tevfiik olsa bu düşvârî âsân eylerem
Nev-bahar olgaç dikenden berk-i gül ızhâr olur

Görüldüğü gibi şâirin gayesi Türkçe'den şikayet edgil, dikenli gül gibi olan Türk dilinden gül yaprağına benzer güzel şiirler söylemektir.

Bu büyük şâir Türkçe Divânı'nın önsözünde, Türkçe gibi kamil bir dile rastlamadığını söyle yazmaktadır: "Eğerci Arabda ve Acemde ve Türkde yegâne kamiller çokdur amma sen gibi cemî' lisâna kadîr câmi-i fûnûn-ı nazm u nesr yokdur¹⁷."

Türk milletini dünyanın en büyük milletlerinden biri olarak gören şâiri, bu büyük milletin kendi diliyle yazılan eser sayısının azlığı üzmettedir.

Fuzülî, Türk diliyle Arapça ve Farsça'dan daha güzel mısralar söylemek için Allah'tan yardım isteğini şu mısralarda dile getirir:

Ey feyz-rezân-ı Arab u Türk ü Acem
Kıldun Arabı efsâh-ı ehl-i âlem
İtdün fusahâ-yı Acemi İlsî-dem
Men Türk-zebandan iltifât eyleme kem

¹⁶ Banarlı, a.g.e., s. 543

¹⁷ Ahmet Bican Erçilasun, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ank. 1993, s. 59